

УДК 32.02:01.8 (47)

Самер Абд Ельмонеім Резек Абуржейла,*Аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНИЙ КОМПРОМІС» ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Аналізуються закономірності використання політичного компромісу в рамках державного моделювання. Показано шляхи його застосування в умовах забезпечення ефективного державного управління та подолання політичної нестабільності.

Ключові слова: *політичний компроміс, політичний консенсус, баланс політичної влади, конфлікт.*

Політика заснована на перманентній конкуренції політичних акторів за здобуття політичної влади. Демократична парадигма організації соціально-політичного простору встановлює правила політичної гри, за якими ключовим ресурсом та інструментом досягнення політичних цілей виступає громадська підтримка. За таких обставин, політичний плюралізм лежить в основі сучасного політичного процесу. Різноманітність ідеологічного спрямування та форми політичної ідентифікації суспільства зумовлюють численні конфлікти між політичними силами за реалізацію власної політичної волі, отримання електоральної підтримки та вирішення державних питань у разі проходження в органи державної влади. Необхідність досягнення консенсусу у варіативних політичних питаннях — ключовий елемент збалансування соціально-політичної реальності. Актуальність даної тематики зросла у світлі останніх геополітичних подій, коли дисбаланс соціально-політичної взаємодії вийшов за межі окремих внутрішніх національних політичних систем і почав вторгатися у сферу міжнародної політики. Складність у досягненні політичного компромісу між конкуруючими політичними силами неминує детермінує поглиблення конфлікту та може мати негативні наслідки. Тому вивчення сутності політичного компромісу, методології та шляхів його застосування лежить не тільки в основі теоретичного осмислення політичного процесу, а й у розумінні його практичних проявів.

Питання взаємодії громади в політиці мають значну історію вивчення і стали об'єктом вивчення теоретиків демократії та ліберальної парадигми Д. Локка та Ж.-Ж. Руссо. Серед численних представників політичних шкіл та наукових традицій, які розглядали політичний компроміс через призму організації соціально-політичного середовища та конфліктів політичних акторів в рамках представлення суспільних інтересів, можна виокремити Р. Арона, М. Хеттіха, Дж. Сарторі, Б. Кріка, А. Пшеворського, Д. Растоу, В. Алтухова, А. Глухову.

Головна мета цієї розвідки полягає у визначенні сутності політичного компромісу в контексті моделювання соціально-політичного простору, вивчення природи даного явища та систематизації форм суспільної взаємодії на консенсусній основі. Окрім того, здійснено спробу комплексного аналізу реальності політичних компромісів в українській політиці, розкриття ключових складностей та перспектив колективної взаємодії українських політичних акторів.

Квінтесенцією політичної системи країн ліберального устрою виступає політичний плюралізм. Диверсифікація ідеологічної ідентифікації демократичного соціуму вимагає ефективного функціонування каналів візуалізації суспільних інтересів. Проте, у разі ідейного різноманіття політичного світогляду громади та під час представництва суспільних інтересів й ініціатив через політичні сили виникають суперечки та конфліктні ситуації, які потребують успішного вирішення задля раціоналізації функціонування політичної системи в цілому. Основою для регламентації політичної конкуренції та балансування суспільних інтенцій можна вважати здатність соціуму до пошуку спільних знаменників при узгодженні тих чи інших питань політичного моделювання.

Питання свідомої взаємодії представників суспільства в рамках вирішення політичних суперечок та вироблення норм політичної поведінки історично набули надзвичайної актуальності в період теоретичної фундаменталізації ліберальної парадигми та поширення концепції політичного плюралізму. Зокрема теорія суспільного договору, що лягла в основу концепції соціально-політичного устрою англійського мислителя Д. Локка, заснована на принципі суспільного консенсусу, що в подальшому еволюціонував у стійкі конфігурації політичного улаштування [1, с. 200]. Потенціал політичного компромісу в рамках теорії Д. Локка матеріалізується у регуляції політичної влади держави з правовим обмеженням етатизму і забезпечує конституційну регламентацію суспільних свобод через балансування каналу владно-суспільної взаємодії [1, с. 200–201].

Наступний імпульс для теоретичного осмислення природи політичного компромісу та потенціалу функціональних можливостей даного явища надав діалектичний методологічний підхід, що полягає у боротьбі протилежностей. Діалектика стала передумовою екстраполяції поняття «компроміс» на численні концепції різних інтегративних наукових царин. Зокрема, К. Маркс використав зазначені категорії для формування ідеї класового соціуму як генеруючої сили розвитку політики й економіки, що стало проявом впливу теоретичних засад «договірних» концепцій на розвиток суспільних наук у цілому [2, с. 19].

У свою чергу, в галузі соціології представники західної наукової традиції О. Конт та Г. Спенсер на базі теоретичного осмислення процесів суспільного консенсусу сформували теорію двостороннього перманентного процесу інтеграції і диференціації, що полягає у систематизації каналів колективної взаємодії громади [3, с. 622]. Рівень соціальних суперечностей та суспільної єдності на основі «компромислової» інтеграції окремих суб'єктів громадської комунікації як окремих елементів цілісної системи соціуму визначає динаміку прогресу суспільства та обсяг функціонального потенціалу суспільної структури [3, с. 622].

Позиціонуючи соціальну рівновагу як основу цілісності суспільної системи, Г. Спенсер зумів навіть екстраполювати біологічні принципи організації середовища на сферу соціологічного моделювання. Вивчаючи закономірності балансування суспільної взаємодії в єдиній структурній площині, науковець визначає наступні критерії координації елементів соціальної системи: «регуляція відносин всередині соціуму, розподіл ресурсів та поширення інформації» [3, с. 622]. Таким чином, в основі теорії «соціального організму» Г. Спенсера як шляху еволюції соціуму лежать консенсус, соціальна рівновага, регламентація взаємодії елементів громадської системи та координації каналів суспільної взаємодії.

Інший представник соціологічної царини Е. Дюркгейм визначав компроміс як основу соціального контракту та суспільної інтеграції. Науковець сформував універсальну теорію «структурної взаємозалежності», що покликана вирішити питання суспільної диверсифікації та пов'язаної з цим явищем загрози суспільного конфлікту. На думку автора: «Необхідність у збереженні соціальної інтеграції в рамках суспільної взаємодії виявляється на тлі диференціації та відновлення загальних рамок колективної свідомості, що розділяють світогляд й орієнтири» [3, с. 622]. Перенесення даної концепції на сферу політичного моделювання генерує ключовий принцип збалансування політичного простору — рівновага політичного різноманіття суспільної

свідомості, що полягає у вищезгаданому консенсусі політичної ідентифікації громади.

Інший американський дослідник Т. Парсонс на основі власного системного підходу виокремив наступні алгоритми організації соціуму та каналів його «компромійної» взаємодії: «Суспільне середовище складається з чотирьох дієвих систем — культурної, соціальної, особистісної і поведінкової, і кожна з цих систем повинна мати чотири базові особливості — адаптацію, досягнення цілей, інтеграції та латентності. Адаптація вирішує проблему збереження необхідних ресурсів, трансформації їх у необхідні блага з подальшим розподілом між представниками спільноти; досягнення цілей спрямоване на мобілізацію суспільних інтересів з використанням наявних ресурсів; інтеграція — на розв'язання проблем координації взаємозв'язку системних елементів; латентність включає амбівалентну проблему генерування системних елементів і регулювання напруги всередині існуючих структурних елементів» [3, с. 223]. При цьому взаємодія суспільних акторів у кожній сфері системи піддається регламентації з боку окремого засобу: якщо в економічній сфері даним інструментом виступають гроші, в системі норм суспільної поведінки — освіта, то ключовим ресурсом політичної складової суспільних ініціатив виступає влада. Отже, вагомим елементом консолідації громади в рамках досягнення політичних цілей і вирішення питань суспільної диференціації на шляху реалізації власних політичних інтенцій в межах окремої функціональної субсфери соціальної структури виступає регламентація процесу розподілу політичної влади. Відкритість центру прийому політичних рішень всередині суспільно-політичної системи та доступність владних преференцій для громадськості інтенсифікують стабілізацію соціально-політичних відносин і детермінують становлення політичного компромісу як квітесенції організації політичного процесу.

Політична влада як інструмент визначення рівня сприйняття політичною системою терпимості/нетерпимості політичних акторів актуалізує питання адаптивності того чи іншого політичного режиму до застосування політичного компромісу як механізму координації соціально-політичних конфігурацій.

Ліберальна модель організації соціально-політичного простору, заснована на конструктивних архетипах «політичного плюралізму» та «балансу гілок політичної влади», виступає продуктивним середовищем матеріалізації політичного консенсусу суспільних елементів та гілок політичної влади у державі. Наявність виборних механізмів форму-

вання державної влади, різноманіття політичної ідентифікації громади та потреби у представництві поліваріативних інтересів громадянського суспільства парламентськими політичними силами зумовлюють перманентний конфлікт соціальних інтересів, що лежить в основі ліберальної парадигми. Необхідність вирішення політичних суперечностей для збереження цілісності ліберальної політичної системи й формування універсальної концепції державного розвитку детермінує вироблення механізмів правової регламентації політичного процесу та демократичного регулювання ідейних конфронтацій. Таким чином, демократичний політичний режим потребує дієвого інструменту мінімізації соціальної напруги, що не виходив би за межі правового поля і не обмежував би індивідуальні свободи як окремого індивіда, так і цілої соціальної групи, що знаходиться у меншості. Як результат, ідеальний засіб координації суспільної взаємодії — політичний компроміс.

У ліберальному суспільстві з демократичним політичним устроєм компроміс може застосовуватись на декількох рівнях. Найвищий щабель — це оптимізація взаємодії органів державної влади через політичний консенсус. Ліберальна матриця державного моделювання передбачає чітку диференціацію органів державного управління задля забезпечення рівноваги розподілу політичної влади та попередження процесів централізації владних ресурсів. Подекуди функціональні дефекти системи стримувань та противаг призводять до дисбалансу взаємодії управлінських інстанцій, що проявляється в умовах конфліктів між виконавчою та законодавчою гілками влади. Важливим аспектом збереження цілісності ліберальної політичної системи та забезпечення її ефективного функціонування якраз і виступає здатність до знаходження компромісу між законодавчою і судовою гілками влади.

Інший рівень політичного компромісу в державній структурі — це встановлення політичної рівноваги між більшістю і меншістю при демократичному політичному режимі. Кожний виборчий процес характеризується розділенням громади на основі їх політичної ідентифікації і не всі політичні сили чи окремі кандидати, які набули певної суспільної підтримки за результатами голосування, проходять до центру прийняття політичних рішень у державному апараті. Тому важливим принципом «ліберального компромісу» виступає забезпечення представництва й захисту інтересів меншості.

Демократичний формат улаштування соціально-політичних конфігурацій передбачає існування законодавчого поля, що продукує наступний рівень політичного компромісу — формування соціально-політичного

середовища держави через представництво електоральних інтенцій. Функціональним полем консолідації суспільних інтересів та репрезентації їх через канали політичного моделювання виступає парламент [4, с. 177]. Законодавчий орган влади покликаний формувати політичні рішення через конструктивну дискусію та продуктивний компроміс. Наявність ефективного політичного діалогу залежить не тільки від компетенції політичних акторів, а й від формату реалізації їхніх ініціатив через політичний діалог. Компроміс у парламенті, в першу чергу, застосовується задля збалансування зв'язку правлячої коаліції з опозиційними силами, що артикують інтереси громадської меншості, та задля поширення конструктивного нонконформістського дискурсу шляхом обмеження тотального превалювання правлячої еліти. Адже у процесі власної еволюції парламент сучасної формації виник як компроміс між збереженням консервативних засад влади монарха та необхідності представництва суспільних інтересів й обмеження централізації політичної влади [4, с. 178–179].

Політичний діалог і консенсус між суб'єктами політики формують підвалини демократичного політичного режиму, що лягло в основу ключової тези західної наукової традиції: «Для політологів, істориків та формальних спостерігачів американської політичної історії стало очевидним, що компроміс — це головна особливість ліберальної політики» [4, с. 2].

У свою чергу, авторитарний принцип організації політичної влади, що матеріалізується у антидемократичному політичному режимі, мінімізує сфери застосування реального політичного компромісу. Домінування привілейованої політичної еліти формує виключно низхідний канал суспільно-політичної комунікації й призводить до однорідної політичної ідентифікації спільноти викликаної або ідеологічною пропагандою, або насильницьким нав'юванням штучних архетипів колективної політичної свідомості.

Проте, навіть сприятливий ліберальний тип політичних конфігурацій не завжди гарантує успішність причинно-наслідкової складової політичного компромісу. Політична угода задля нівелювання радикальних протиріч не завжди несе в собі високі моральні ідеали і призводить до повноцінного вирішення політичних конфліктів. Амбівалентна природа політичних компромісів не заперечує можливість їх застосування задля реалізації суб'єктивних інтенцій окремих політичних акторів, що нерідко виходять за межі політичної етики і мають латентний характер з метою обмеження громадського доступу [5, с. 89].

У будь-якому випадку, політичний компроміс—необхідний процес стабілізації політичного виміру суспільних відносин і механізм уникнення радикалізації політичних конфронтацій. Застосування політичного компромісу має певні передумови, етапи та закономірності, що визначають формат та зміст процедури укладення угоди й розв'язання політичних суперечностей. Ключова передумова ефективного застосування політичного компромісу—досягнення спільних рішень з подальшою імплементацією їх у хід політичного процесу з довготривалим ефектом. Довготривале узгодження численних ділових, соціальних і нормативних орієнтацій через канали політичної комунікації свідчить про наявність політичного консенсусу в державі.

Форма типологізації політичних компромісів та консенсусів має декілька інтерпретацій. Зокрема, у пострадянському науковому просторі розглядають матеріальний та процесуальний консенсус. Перший застосовується для визначення сутності курсу державної політики, другий для регламентації правил поведінки на політичній арені, засобів досягнення влади, порядку і реалізації політичних рішень. У свою чергу, в західних політичних теоріях побутує думка щодо класифікації політичного консенсусу на формальний та матеріальний. Формальний консенсус не залежить від особистісних якостей окремих політичних акторів, а виступає своєрідним компромісом між громадянським суспільством й форматом здійснення політичної влади в цілому. Відповідно, матеріальний консенсус полягає в цілковитій підтримці рішень окремих політичних акторів та в орієнтації громади чи інших суб'єктів політики на рішення представників правлячого прошарку щодо державної політики [6].

Формальний консенсус найбільш сприятливий для демократичних політичних режимів, у яких ключову роль відіграє не особистісний склад політичної еліти, а легітимність формату організації соціально-політичних конфігурацій. Для авторитарного політичного устрою чи демократичного політичного режиму з президентською формою моделювання державного правління більш адаптивним виступає матеріальний консенсус, оскільки для даного типу політичної системи необхідне визнання спільнотою діяльності ключового суб'єкта державної політики—президента.

Досліджуючи закономірності суспільної взаємодії, американський політолог Дж. Сарторі, виокремлює три рівні досягнення політичного консенсусу на тлі, вищезгаданих структурних сегментів й напрямів застосування політичних компромісів при подоланні політичних супер-

ечностей в рамках політичної системи: консенсус на рівні спільноти; консенсус на рівні режиму; консенсус на рівні політики [7, с. 515].

Перший рівень зосереджений навколо ціннісних орієнтирів та типу політичної культури. У разі здатності спільноти до консолідації та за належного рівня політичної культури, вирішення протиріч політичної ідентифікації громади перестає бути тимчасовим узгодженням соціумом конфліктних позицій і нівелює можливості надмірної диференціації політичних орієнтирів суспільства. Другий рівень регламентує принципи владно-суспільної взаємодії і створює нормативно-правову базу організації соціально-політичного простору. Третій рівень — це застосування компромісу при координації роботи органів державної влади [7, с. 515].

Розглядаючи координацію українського соціально-політичного простору через призму досягнення політичного консенсусу на всіх рівнях політичної системи, варто відзначити ще один важливий напрям застосування політичного компромісу — демократизація державного правління. Реформація політичного устрою, що супроводжується комплексною трансформацією принципу організації органів державного управління та формату організації каналів владно-суспільної комунікації потребує не тільки чіткої регламентації даних процесів, а й ефективного компромісу на рівнях політичної еліти та політичних орієнтирів громадянського суспільства. Якщо баланс суспільних орієнтирів полягає в демократичному імпульсі соціуму, то узгодженість політичних еліт потребує певних заходів регламентації. Історичний досвід демократизації політичної системи вказує на необхідність регулювання правил політичної гри через політичний компроміс політичних сил, виражених у нормативній базі та пактах. На думку дослідника процесів демократичної модернізації А. Пшеворського, якщо пакти визначають інституціональні принципи організації політичної системи й взаємодії органів державної влади, то ці важливі питання виносяться за рамки політичної конкуренції й боротьби політичних сил: «Такі пакти потрібні для захисту демократичних інститутів від тиску, якому вони ще не можуть протистояти» [8].

Реформування української політичної системи супроводжувалось трансформацією політичних орієнтирів українського соціуму й політичної еліти в напрямку адаптації демократичних засад політичного моделювання. Формування державних органів влади і питання інституціалізації політичної влади було регламентовано Конституцією України. Проте, на практиці питання консолідації політичного режиму не абстрагувались від політичної конкуренції суб'єктів українського політикуму.

Як результат, компроміс щодо конфігурації державного управління був не довготривалим і завершився реформуванням інституціональної матриці української політики у 2004 та 2010 роках, продовжуючи бути остаточно невирішеним й дотепер. Проблема українського політичного моделювання полягає в тому, що питання стабілізації інститутів державної влади продовжують позиціонувати в площині боротьби політичних сил. Кожна ланка циркуляції політичної еліти з протилежним політичним світоглядом супроводжувалась реформуванням нормативної бази, що суперечить нормам демократичної модернізації. Відсутність компромісу в протистоянні різних груп політичної еліти відобразилась на дисбалансі політичного устрою української держави.

Перманентний конфлікт політичних сил України, що заснований на нівелюванні національного чинника політичного світогляду представників політичної еліти, призвів до дестабілізації курсу державної політики еліти та деструкції єдиної концепції політичного розвитку. Відсутність чіткої парадигми політичного моделювання й визначеного вектора державної політики завершилась кризою політичної системи й владно-суспільним конфліктом.

Інша закономірність українських політичних реалій—це пошук політичного компромісу політичними акторами задля реалізації власних інтересів. Дана тенденція на практиці виявляється у конфіденційних домовленостях між представниками різних політичних сил, не заради національно-державного прогресу, а з метою збереження власних політичних прерогатив. Зазначені обставини призводять до нівелювання політичної ідентифікації громадських орієнтирів та негативно відображаються на політичному плюралізмі, формуючи з суб'єктів державної політики єдиний елітарний суспільний прошарок, що не орієнтується на чіткі ідеологічні установки чи власний політичний світогляд, а ставить за мету виключно необхідність утримання політичної влади. В умовах зазначеної стратегії політичний компроміс застосовується діючими акторами не для модернізації політичного устрою, а задля збереження індивідуальних привілеїв.

Загалом, політичний компроміс—важливий інструмент координації суспільно-політичних відносин. Політичні процеси зумовлюють конкуренцію та ідейні конфронтації політичних акторів, тому баланс сил усередині політичної системи потребує досягнення компромісу в рішеннях суб'єктів соціально-політичної діяльності. Модернізація державного устрою можлива лише завдяки досягненню консенсусу на рівні каналів владно-суспільної взаємодії, функціональних прерогатив державних

органів влади та вирішення конфліктів суб'єктів політичного процесу в рамках презентації громадських інтересів. Застосування політичного компромісу — ключовий елемент моделювання демократичного політичного устрою. Ліберальну парадигму сформовано на основі захисту індивідуальних прав окремих індивідів за допомогою консенсусу суспільних ініціатив. Окрім того, політичний компроміс детермінує демократизацію політичного режиму й інтенсифікує демократичні трансформації державної системи.

Політичний компроміс може застосовуватись як метод утримання політичної влади і мати латентний характер. Угоди такого формату, засновані на взаємних поступках сторін у рамках переслідування власних індивідуальних інтенцій не залежних від національних інтересів державного розвитку. Демократизація українського політичного устрою відзначається відсутністю реального компромісу на рівні взаємодії державних органів влади. Дана тенденція призвела до деструкції єдиної універсальної концепції державного розвитку і постійними змінами у конституційному законодавстві, яке знаходиться в межах політичної конкуренції суб'єктів українського державного простору. В цілому, політичний компроміс незамінний інструмент організації соціально-політичного простору, консолідації громадянського суспільства та стабілізації каналів владно-суспільної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Grant R.W. John Locke's Liberalism. — University of Chicago Press, 2010 — 230 p.
2. Marx K. Karl Marx on Society and Social Change: With Selections by Friedrich Engels. — University of Chicago Press, 1973. — 206 p.
3. Michie J. Reader's Guide to the Social Sciences. — Routledge, 2014 — 2165 p.
4. Fumurescu A. Compromise: A Political and Philosophical History. — The Cambridge University press, 2013. — 291 p.
5. Margalit A. On Compromise and Rotten Compromises Princeton University Press, 2009 — 240 p.
6. Глухова А.В. Компромисс и консенсус как методы регулирования и разрешения политических конфликтов. — Режим доступу: <http://www.rciabc.vsu.ru/irex/pubs/glukhova4.htm>
7. Clarke P.B., Foweraker J. Encyclopedia of Democratic Thought. — Routledge, 2003 — 768 p.

8. Przeworski A. Democracy and market: political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://pavroz.ru/files/pshevorskidimir.pdf>

Samer Abd El moneim Rezek Abu Rjeila Понятие «политический компромисс» и основные направления его применения.

Анализируются закономерности использования политического компромисса в пределах государственного моделирования. Показаны пути его применения в условиях обеспечения эффективного государственного управления и преодоления политической нестабильности.

Ключевые слова: *политический компромисс, политический консенсус, баланс политической власти, конфликт.*

Samer Abd Al moneim Rezek Abu Abu Rjeila The concept «political compromise» and main directions of its usage.

Examines the usage patterns of a political compromise between the State of modeling. The ways of its application in conditions of good governance and overcome political instability.

Keywords: *political compromise, political consensus, balance of political authority, conflict.*